

Жанна ЧЕЧЕЛЬ

ЛАУРЕАТ ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ІВАН БІЛИК

На основі документальних фільмів про видатного гончаря з Опішного Івана Білика проаналізовано перші роки становлення майстра. Вперше оприлюднено спогади майстра, про які не було зазначено в офіційних біографічних даних.

Ключові слова: Білик Іван Архипович, Тарас Шевченко, премія, лауреат, гончарство, кераміка, Опішне.

Для кожного українця ім'я Тараса Шевченка стало майже священним. Отримати найвищу в Україні творчу державну нагороду за вагомий внесок у розвиток культури та мистецтва, відзнаку лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, є величезною честю. Такої нагороди удостоїлися три славетних гончарі з Опішного (Полтавщина): Іван Білик, Михайло Китриш та Василь Омеляненко. Це єдиний випадок, коли її отримали колеги по цеху, які не тільки разом працювали, а й жили в одному місці.

Білик Іван Архипович (26.11.1910 — 28.12.1999) — заслужений майстер народної творчості України, лауреат Всеукраїнської премії імені Данила Щербаківського, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка. Ця інформація відома всім, хто цікавиться народним мистецтвом і гончарством зокрема. Енциклопедичні видання подають скупий перелік його нагород і коротку біографічну довідку. На жаль, із цих регалій важко зрозуміти, якою людиною був Іван Білик, як долучився до ремесла, як розвивався його талант. Дивлячись на роботи майстра, розумієш, що звичайної практики тут замало, щоб так працювати потрібне Боже благословення і жага до праці.

У Національному архів українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному зберігаються відеозаписи та фото, які містять безцінну інформацію, а головне світлу пам'ять про талановиту людину — Івана Білика.

Сьогодні, дивлячись на екран, згадую його — такого привітного, щирого, відвертого й завжди позитивно налаштованого. Не хочеться вірити в ті негаразди, що стояли на життєвому шляху майстра. Але, можливо, саме вони й загартували Івана Архиповича, закарбували в душі жагу до життя і ремесла.

Хлопчина у вісім років став безбаченком. Іван на все життя запам'ятав, як хоронили батька в передвеликодню суботу, як голосила мати над могилою, обіймаючи вісьмох дітей [1]. Це були складні роки. Довелося малому Іванові пасти корів, щоб допомогти родині.

Час минав, потрібно було обирати майбутню професію.

Долю юнака вирішила мати (її рідня із хутора Хижняківка займалася гончарюванням, Яків Павлович Пічка був вправним майстром). За спогадами самого Івана Архиповича, вона привела його в листопаді 1924 року до Опішнянської керамічної шко-

ли ФЗУ. Та навчання на той час вже почалося, тож одразу хлопець не потрапив до майстерні. А доля ніби допомагала юнакові. Мати зустріла Андрія Сидоренка, який працював там наставником групи. Розчулений чи то тяжкими фінансовими проблемами родини, чи слізьми багатодітної вдови, він домовився, щоб хлопця, все ж, зачислили до навчального закладу. Зауважу, що, за спогадами самого Івана Білика, учні вже на той час могли робити прості форми, а він навіть «грудки не вмів бити» [1].

Близько року юнак освоював гончарне ремесло: йому вдалося наздогнати інших учнів, та, на жаль, школу закрили.

П'ятнадцятирічний Іван змушений був шукати заробітку. За його словами, в Опішному на той час (приблизно 1925—1926 рр.) гончарі часто ходили у найми «від тисячі» (майстер мав в зазначений термін виготовити глечики «першого» сорту (великі) — 100 шт.; глечики трохи менші — 100 шт., три- та дволітрові — по 100—150 шт. та інший посуд; вони наймалися до господарів, які самі не були гончарями, але мали облаштовану майстерню з гончарним кругом, горном, і продавали посуд за межами Опішного, найчастіше в Катеринославі (зараз — Дніпропетровськ), утримували і харчували найманих робітників та учнів [1]. Та Іван був ще замалим і не мав досвіду.

Так би й сидів хлопчина вдома, та фортуна знову усміхнулася. Про талант Івана до глини згадав випускник Опішнянської керамічної школи ФЗУ 1924—1925 рр. Пилипенко Микола Федорович. Він найнявся до Мелащенка (?) «від тисячі» і замовив слово про Білика [1]. З матір'ю домовилися, що юнак житиме і харчуватиметься у господаря, за рік отримає 100 карбованців і новий одяг.

Той рік Івану Архиповичу видався найдовшим у житті. Він згадував про скупість Мелащенка: годували погано, працювати змушені були при каганцях, бо гарних ламп не було, а головне — 100 карбованців — мала плата за важку щоденну роботу. Як неодноразово згадував майстер, він і обіцяного костюма не отримав. Позитивним враженням і, деякою мірою, компенсацією, стала спільна робота Білика і Пилипенка — передача досвіду, найкоштовніша винагорода для здібного учня [1].

Складні умови життя і роботи племінника не могли не хвилювати родину Пічок із Хижняківки. Яв-

доха Яківна сказала сестрі, щоб Іван ішов працювати до них. Вони хлопця не ображатимуть. Юнак погодився (хоча Мелащенко «запрошував» і на другий рік). Як згадував сам гончар, жити і працювати було легше. Дядько багато підказував, навчав, допомагав. Був у них свій син (Пилип?), та не мав хисту до ремесла, тож вся увага діставалася Івану. Білик часто з теплотою і щирими відгуками згадував про майстерність дядька, роботи якого були колоритними і якісними. Він не тільки дав роботу, він навчав і допомагав освоїти тонкощі ремесла [1]. Іван завжди пам'ятав добро від родини Пічок: як підтримували у навчанні, як віддячили за сумлінну працю — одягнувся сам, привіз подарунки рідним, матері — гроші.

Влітку 1927 року Івану Архиповичу знову пощастило потрапити в майстерню, як він згадував «при директору Бойченку Івану Федотовичу», і пробув там до її закриття [1].

Наступний сезон став для юного гончаря першим самостійним кроком — у дядька працював вже як справжній майстер — «від тисячі». Так минули ще три роки.

Перші випробування на долю майстра припадають на початок 1930-х років: складне поранення в голову під час служби в армії та тривале одужання аж до 1933 року. Іван Архипович згадував, що головний біль був нестримний, а після зараження крові і дванадцяти перенесених операцій тремтіло все тіло — залишився інвалідом. Його комісували як непридатного до служби. Після повернення з госпіталю, щоб вижити і не втрати навиків, пішов працювати на керамзавод. Двісті грамів хліба, отриманих щодня, відносив додому, віддавав матері [1].

Сьогодні слова про той страшний голод сприймаються сучасниками не так болісно, як тими, хто його пережив. Але коли на тебе дивиться свідок подій очима, повними болю, жаху, сліз, нехай і з екрана, мимоволі стає страшно.

Незважаючи на поневіряння, Івану Архиповичу вдалося вижити. Та далі — війна. 1943 року його забирають в армію. Направили у штурмову дивізію (фактично це були смертники, які прокладали собою шлях для інших військ). Згадував Іван Архипович бої за Дніпро, за Корсунь-Шевченківський... П'ять жахливих поранень, понад 20 складних операцій, тяжкі місяці реабілітації. Втрачав тимчасово зір,

слух, здатність говорити, але, головне. не втратив людяності, віри, співчуття і жаги до життя.

З грудня 1944 року перебував у Сочинському військовому госпіталі на лікуванні і реабілітації довгих дев'ять з половиною місяців (з них чотири з половиною — німий). Часто балануючи на межі життя і смерті, Іван Архипович задумувався над своїм майбутнім, своєї родини (мав на той час трьох дітей). Лише відновлювальні процедури з лікувальними грязями надавали позитиву в складний період життя. Нарешті до його рук потрапила «глина»! Навіть із того незвичного матеріалу Іван Білик зміг ліпити баранчиків, качечок, коників. Його робота не залишилася непоміченою. Лікар, який ним опікувався, приніс до палати місцевої глини. З неї Іван Архипович зробив тому на подарунок «Трьох богатирів», «Лева» та кілька іграшок [2].

Про вправного гончаря з України скоро дізналися чи не всі в госпіталі. Персонал просив на згадку залишити сувеніри. Віддячували хто чим міг: грішми, продуктами, одягом. Як говорив сам Білик, додому привіз гроші, майже 400 карбованців [2].

Повернувся Іван Архипович додому восени 1946 року, згадував як кричали сусідські діти, як голила дружина, побачивши, що з ним сталося.

Здається, мав би зламатися, впасти під тиском несправедливості, та ні! Знайшов у собі сили піти працювати на завод інструктором.

Голова заводу Микола Олександрович Демченко забезпечив безкоштовним харчування в їдальні і роботою.

Півтори роки працював, та поранення давали про себе знати. Після одного із звітів стало зле, і відправили чоловіка на три місяці до Полтави у госпіталь, потім у санаторій. Вирок — заборона працювати на керамзаводі! Для Івана Архиповича — це найважчі повоєнні півтори роки. Не зміг довго терпіти, і коли тодішній голова керамзаводу Трохим Назарович Демченко запропонував навчати учнів і гончарювати невеликі форми (за окрему плату), з радістю погодився [2].

Так почалася нова сторінка у житті корифея...

Про творчі звершення Івана Архиповича з 1950-х років свідчать численні нагороди і премії. І нарешті — останнє визнання — лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка (1999 рік). Та той 1999 рік був останнім у його складному житті. А премія стала винагородою не стільки за творчість, скільки за саме життя, сповнене героїзму, мужності і відваги справжньої Людини, яка своїм талантом збагатила не лише Опішне, а й всю Україну.

1. Національний архів українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. — DVD фонд. — Інв. № 225. — (Білик Іван Архипович).
2. Національний архів українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Відеофонд VHS. — Інв. № 127. — (Білик Іван Архипович).

Zhanna Chechel

ON IVAN BILYK, LAUREATE
OF TARAS SHEVCHENKO STATE PRIZE
OF UKRAINE

On the ground of documentary films have been presented some results of analytical study as for early formative years of the famous potter Ivan Bilyk's creative growth. In the research-work for the first time have been used newly-edited memoirs by folk artist, not mentioned yet in his official curriculum vitae.

Keywords: Bilyk Ivan Arkhyrovych, Taras Shevchenko, Prize, laureate, pottery, ceramics, Opishne.

Жанна Чечель

ЛАУРЕАТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
ПРЕМИИ УКРАИНЫ ИМЕНИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКО ИВАН БИЛЫК

С помощью документальных фильмов об известном гончаре проанализированы первые годы формирования Ивана Билька как мастера народной керамики. Впервые изданы воспоминания мастера, которые не были упомянуты в официальных биографических данных.

Ключевые слова: Бильк Иван Архипович, Тарас Шевченко, премия, лауреат, гончарство, керамика, Опішня.